

М. П. ВАРАБЕЙ

АДЛЮСТРАВАННЕ АБРАДУ ДЗЯДЫ Ў ПАЭМЕ А. МІЦКЕВІЧА «ДЗЯДЫ»

Другая частка паэмы «Дзяды» Адама Міцкевіча прысвечана аднайменнаму старажытнаму абраду памінання продкаў. Трэба адзначыць, што аўтарская інтэрпрэтацыя абраду не цалкам рэканструюе святочнае дзеянне, а паказвае перапрацоўку фальклорнага матэрыялу, які быў вядомы пісьменніку. Вельмі важна, што А. Міцкевіч з'яўляецца выбітным прадстаўніком літаратуры эпохі рамантызму, і менавіта гэта змушае быць надзвычай асцярожнымі, уважліва супастаўляць дэталі аўтарскага тэксту і апісання старажытнага свята. А. Міцкевіч паказвае прыгажосць, таемнасць і містычнасць старажытнага памінальнага абраду, знаходзіць у ім надзвычайную паэтычнасць, моцна пераплятае яе з філасофскімі поглядамі і своеасаблівай жыццёвай пазіцыяй і верай у добрае, якая, дарэчы, моцна адрознівалася ад сучаснай паэту хрысціянскай маралі.

Час правядзення абраду Дзяды вар'іруецца ў залежнасці ад мясцовасці. Яны святкуюцца некалькі разоў на год, часцей вясной і ўвосень. Вясновыя – перад Масленіцай, Сёмухай, на Вялікдзень, Радаўніцу, а зімовыя – Змітраўскія Дзяды (Асяніны) – у суботу перад Змітравым днём (26 кастрычніка паводле старога стылю) [2, с. 213—214]. Як вядома, увогуле днём памінання продкаў лічыцца чацвер. Напрыклад, адзін з самых важных святаў з кола Дзядоў лічыцца чацвер напярэдадні Вялікадня, паводле старажытных крыніц – Вялікдзень мёртвых, Наўскі Вялікдзень (навы – душы памерлых) [1, с. 71—72]. Пытанне пра тое, які з абрадаў памінальнага характару апісаў А. Міцкевіч, застаецца спрэчным у коле даследчыкаў. Хаця аўтар прыводзіць у частцы «Upior» («Здань») выраз, які павінен скіраваць нас да разгляду асенняга абраду:

Ci, którzy bliżej cmentarza mieszkali,
Wiedzą, iż upior ten co rok się budzi,
Na dzień zaduszny mogiłę odwali
I dąży pomiędzy ludzi.

[4, с. 8]

Дзень задушны – дзень памінання продкаў (цяпер – 2 лістапада). Магчыма, далей II частка паэмы апісвае менавіта яго. Канкрэтныя прыкметы гэтага дня мы бачым у прадмове: «Нашы Дзяды маюць тую асаблівасць, што паганскія абрады памяшаныя з усведамленнямі хрысціянскай рэлігіі і, галоўным чынам, з Задушкамі – днём памінавання памерлых, які амаль супадае

па часе зь Дзядамі. Паспаліцтва верыць, быццам пачастункамі, напоймі і сьпевамі прыносіць палёгку душам, што томяцца ў чысцы» [4, с. 16].

Сярод міцкевічазнаўцаў гэта праблема вырашаецца неадназначна. Напрыклад, С. Пігань сцвярджае: «Не можа падвяргацца сумненню тое, што Радаўніца – гэта абрад, які Міцкевіч бачыў у маладосці і які ўзяў за зыходную базу для сваёй паэмы. Але яна ў тых часы адзначалася калектыўна, на могілках. Толькі ў ёй удзельнічаў ксёндз» [1, с. 75]. С. Быліна мяркуе, што апісаны ў А. Міцкевіча абрад трэба звязваць з асеннімі святкаваннямі, якія былі ўведзеныя з прыняццем хрысціянства дзеля выпяцнення язычніцкіх звычаяў. Этнограф В. Ліцвінка таксама прымяркоўвае міцкевічаўскае дзеянне менавіта да Змітраўскіх Дзядоў [3, с. 153].

Відавочна, А. Міцкевіч хацеў паказаць у творы менавіта сам рытуал Дзядоў, перадаць атмасферу абраду, паказаць яго сінкрэтызм. Наўрад ці А. Міцкевіч моцна заглыбляўся ў гістарычныя карані свята, хутчэй за ўсё, ён спрабаваў вызначыць для сябе месца і ролю персанажаў дзеяння. Так, напрыклад, далей у прадмове да апісання абраду аўтар зазначае:

Пабожная сьвятая мэта, самотнае месца, начны час, фантастычныя абрады калісьці моцна хвалявалі маё ўяўленне; я ўслухоўваўся ў казкі, апавяданні і песьні пра нябожчыкаў, што вяртаюцца з просьбамі ці перасыцярогамі; і ва ўсіх гэтых пачварных змысленьнях можна было ўлавіць пэўныя маральныя ідэі, пэўныя павучанні, вобразна выказаныя народам.

<...>

Паэма «Дзяды» прадстаўляе вобразы менавіта ў падобным духу, абрадавыя сьпевы, замовы і закліцы вялікай часткаю пададзеныя дакладна, а недзе і даслоўна ўжытыя з народнай паэзіі [4, с. 17, 19].

А. Міцкевіч не мае на мэце паказаць аўтэнтычны абрад, а прапускае яго праз сваю сьвядомасць, адкрывае таямніцу душ памерлых. Выразна бачна, што духі, якія сабраліся на Дзяды, паміж сабой не звязаныя кроўна, іх лёсы розныя, прычыны хістанняў паміж зямлёй і небам – таксама.

Дзяды па вызначэнні – дзень памінавання, ушанавання памяці родных, калі жывыя сустракаюцца з душамі памерлых, узгадваюць пра іх добрым словам, дзякуюць за тое, што маюць ад прашчураў, за іхняе апякунства [3, с. 153—154]. Звычайна на свята збіраюцца блізкія людзі, падрыхтоўка да своеасаблівага спаткання праходзіць вельмі старанна: гатуюцца рытуальныя стравы, якія пасля ўрачыстай вячэры пакідаюць на стале, каб дзяды-духі маглі падсілкавацца, а для тых, хто змерз, распальвалася вогнішча на вуліцы. Паводле меркавання Б. Рыбакова, для злых душ, пачвараў, нячысцікаў распальвалася лазня, як месца з дрэннай энергетыкай [1, с. 75], а В. Ліцвінка трактуе падрыхтоўку лазні менавіта ў якасці месца ачышчальнага [3, с. 153—154].

У А. Міцкевіча апісаны момант запрашэння да святкавання Дзядоў:

У сьвяты храм грамадою
Пасьпяшайце на Дзяды!
Для палёгкі, для ратунку
Маем стравы і напоі,
Пацеры і падарункі.

[4, с. 23]

У М. Дзмітрыева прыведзена наступнае запісанае ім запрашэнне:

Святыя дзяды, завём вас,
Хадзіце да нас!
Ёсць тут усё, што Бог даў,
Што для вас ахвяраваў,
Чым толькі хата
Багата.
Святыя дзяды! Просім вас,
Хадзіце, ляціце да нас!

[2, с. 215]

Як бачым, матывы пераклікаюцца. Трэба заўважыць, што А. Міцкевіч выносіць святкаванне за межы дома, сям'і, тым самым робячы свята грамадскім. У гэтым ёсць рацыянальнае зерне. Сэнс народнага абраду – падзяка родным, ушанаванне продкаў. Сэнс апісанага ў рамантычным творы А. Міцкевіча – выяўленне прычын вяртання душ на зямлю. Відаць, аўтар на той час хвалявалі пытанні маралі і граху. Таму пісьменнік уводзіць некалькі яскравых постацяў, на прыкладах якіх і раскрываецца сутнасць дабрыні і злачынства. Сярод гэтых постацяў двое малых дзяцей, што не ведалі ў жыцці горычы; жорсткі пан, які мучыў прыгонных голадам; дзяўчына Зося, якая не адказвала на пачуцці хлопцаў (хутчэй за ўсё, гэта грэх з пункту гледжання А. Міцкевіча, звязаны з ідэалам рамантычнага кахання), губіла іхнія душы; тут жа і прывід невядомай здані.

Пісьменнік пераплятае старажытны абрад, які бярэ свой пачатак у язычніцтве, з хрысціянскім. Скрозь у тэксце II часткі паэмы прасочваюцца матывы раю (неба) і чыстца:

Я скажу табе з ахвотай,
Будзеш ты яшчэ самотна
Два гады лятаць, а потым,
Станеш каля райскага парога.
Раз малітва не прыгодна
Дык ляці сабе ты з Богам.

[4, с. 57]

Аўтар скарыстоўвае звароткі да Святой Тройцы з мэтай ачышчэння душ, іх супакаення ці выгнання з зямной прасторы:

Хто ня будзе просьбы слухаць
У ймя Айца, Сына, Духа
Накладаем Божы крыж.
Непатрэбны хлеб, напоі? –
Нас пакінь тады ў спакоі,
А кыш, а кыш!

[4, с. 31]

Напрыканцы сустрэчы з дзядамі адбываецца развітанне, апісанае ў М. Дзмітрыева наступным чынам:

Святыя дзяды! Вы сюды прыляцелі,
Пілі і елі.
Ляціце ж цяпер да сябе!
Скажыце, чаго яшчэ вам трэба,
А лепей ляціце да неба,
Акыш, акыш, акыш!

[2, с. 215]

Як бачым, па форме ў А. Міцкевіча святкаванне абраду Дзядоў апісана вельмі блізка да фальклорнага. Аднак, відавочна, аўтар уклаў у яго зусім іншы маральны сэнс, пэўнае павучанне. У «Дзядах» адлюстравана сутнасьць злачынстваў пры жыцці: як відавочных злачынстваў (панскае катаванне прыгонных), так і тых, якія, здавалася б, не нясуць нічога адмоўнага (што дрэннага ў годнасці дзяўчыны, захаванні чысціні, што заганнага ў бесклапотнасці, летуценнасці малых дзяцей?). Таму II частка паэмы з'яўляецца адлюстраваннем уласнага спецыфічна міцкевічавага погляду на свята Дзяды.

ЛІТАРАТУРА

1. Быліна С. «Дзяды» Адама Міцкевіча і балта-славянскія вераванні // Адам Міцкевіч і сусветная культура: у 5 кн. – Мінск, 1998. – Кн. 4. – С. 71—78.
2. Дмитриев М. А. Собрание песен, сказок, обрядов, обычаев крестьян северо-западного края. – Вильно, 1869.
3. Ліцвінка В. А. Святы і абрады беларусаў. – Мінск, 1998.
4. Міцкевіч А. Дзяды: у 2-х т. – Мінск, 1999. – Т. I.